

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Luty 2018

Pomnik Żydowskiej Organizacji Bojowej

Autor: Wiesław Paszkowski, Muzeum Częstochowskie, Ośrodek Dokumentacji Dziełów Częstochowy
Edycja: Alon Goldman, Przewodniczący Stowarzyszenia Żydów Częstochowian w Izraelu

Pomnik jest zarazem grobem wojennym, znajduje się w kompleksie I cmentarza, czyli po prawej stronie głównej alei, mniej więcej w 2/3 jej długości. Jego forma nawiązuje do tak częstych na tym cmentarzu aediculi,¹ składa się jednak z ciężkich brył betonowych. Całość ustawiona jest na niskim postumencie. Część środkowa to masywna tablica z występami, które sprawiają, że środek jest pogrążony, a jeszcze w nim wykonano płycinę na centralną tablicę inskrypcyjną, dodatkowo wyróżnioną kolorem, gdyż sporządzono ją z czarnego granitu. Na obu występach umieszczono płaskorzeźby stylizowanych menor z płonącymi świecami. Nad występami umieszczono dwie pary niskich kolumnienek i między nimi poziomą tablicę z głównym napisem pomnikowym. Zwieńczeniem jest daszek w formie spłaszczonego graniastopuła osadzony na masywnej poziomej belce. Na daszku Gwiazda Dawida. Do aediculi z obu stron dostawiono dwa niższe skrzydła przeznaczone na inskrypcje. Przed pomnikiem znajduje się otwarta rama zakreślająca obszar grobu. Na ramie stoją słupki, pierwotnie zakończone stylizowanymi płonącym zniczami. Między słupkami wisiały

¹ Aedicula – kompozycja składająca się z dwu filarów, kolumn lub pilastrów podtrzymujących belkowanie z frontonem (przyczółkiem).

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel: 03-6749322 – טל: 61650 תל אביב 65050
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

metalowe łańcuchy. Obecny kształt to wynik renowacji dokonanej przez Urząd Miasta w 2012 roku. W jej trakcie odtworzono zaginioną tablicę centralną, elementy zwieńczenia pomnika i wykonano na wzór pierwotnych, zatartych już napisów tablice inskrypcyjne z szarego granitu.

Główny napis pomnika, wyrażający intencje autorów, umieszczono w dwóch wersjach językowych, w jidysz:

**Ajbiker chewod di heldn,
Gefalene bejsn ersztzn bawafntn arojstrit
Kegn di dajcze rocchim**

i po polsku:

**Chwała bohaterom, którzy padli
W orężnej walce z okupantem
dn. 4.1.1943 r.**

Później następowały już tylko imiona i nazwiska:

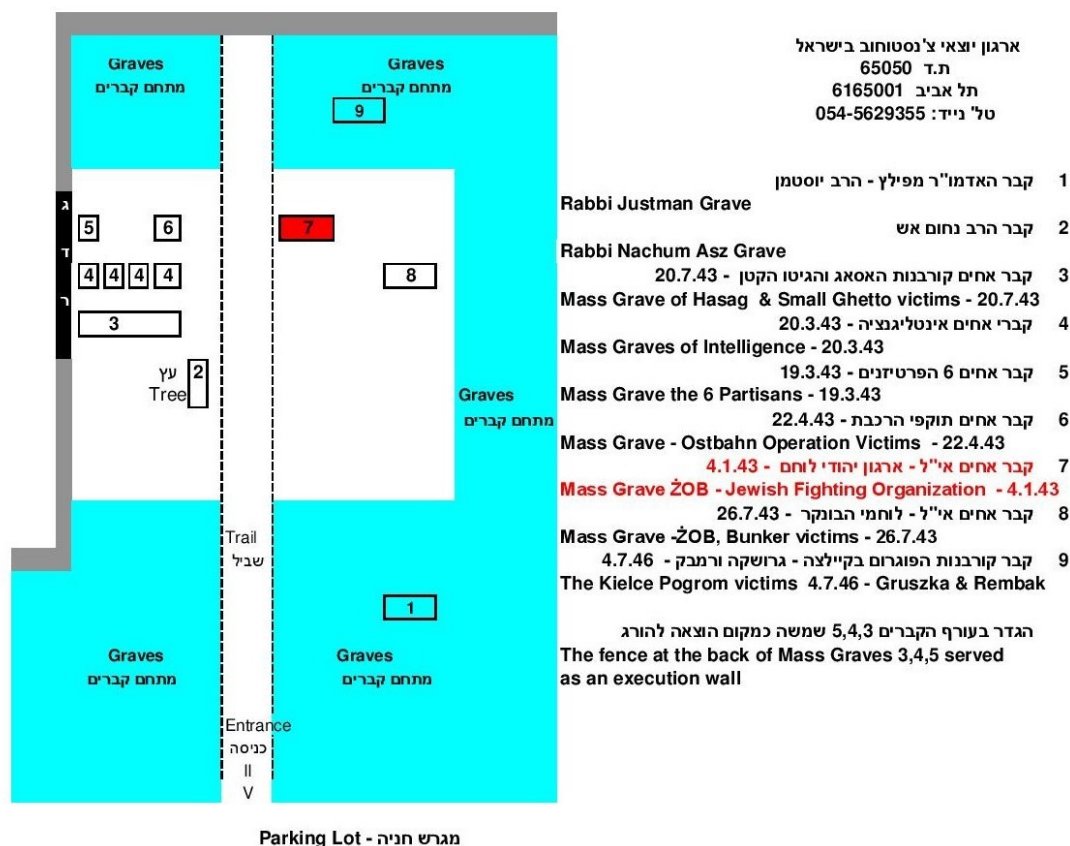
Zylberberg Mojtek / Glanc Rywka / Fajner Icchok / Fiszlewicz Mendel / Abramowicz Sumek / Potaszewicz Harry/ Pejsak Heniek / Tencer Heniek / Szczekacz Pola / Szczekacz Dosia / Rozenberg Mojsze / Frajman Hersz / Frajman Rywka / Blehsztajn Ojzer / Bram Bela / Blank Lolek / Berkensztadt Mojsze / Berkensztadt Rajzele / Eksztejn / Fajgenblat Mojsze / Gliksztajn Jehuda / Gliksztajn Lutek / Goldberg / Najman / Hipek / Hirsza Pola / Haftka / Jakubowicz Szymcia / Kopiński Władek / Kantor Josek / Kapłan Abram / Mass Jadzia / Rypsztajn Kuba / Rozenkwajg Marysia / Rzański Izidor / Rodał Mojsze / Radoszycki / Samsonowicz Pinek / Szuldmann Wigdor / Szymanowicz Izrael / Szydłowski Lejzor / Sielcer Dawid / Sztull / Szajn Joachim / Szajn Perla / Tuchmajer Mojsze / Trembacki / dr Wolberg Adam / Windman / Icchak / Wojdzisławska Lusia / Wajskopf Michał / Wajntraub Mietek / Wiernik / Wigodski / Żarnowiecki Zukon / Zylberszac Mojsze / Zborowska Bela / Zajde Abram / Lubling Mojsze / Rozyne Jakub / Rozyne Estera / Asz Mendel / Birencwajg Machel / Birencwajg Adasa / Blumenkranc Fiszel / Rozensztejn Natan / Lewensztajn Mojsze / Kałka Berek / Kałka Józef / Lichter Kopel / Brzuska Zelig / Brzuska Lipman / Brzuska Mordchaj / Kusznir Chaim / Wilinger Mendel / Tenebaum Lejb / Brener Chana / Brener Chaim / Brener Machcia / Brener Nelli / Berliner Basia / Berliner Icchak Hersz / Berliner Natan / Doński Lejb / Dońska Liba / Dońska Dwojra / Dońska Saba / Fiszel Abram kantor / Frank Lejbuś / Frank Hela / Frank Oleś / Gewerman Dow / Goldmanc Abram Icek / Goldmanc Cypra / Goldmanc Natan / Goldmanc Genia / Goldmanc Lolek / Horończyk Idesa / Horończyk Henoch / Krauze Grojnm / Krauze Telca / Krauze Wolf Aron / Krauze Chana / Krauze Dana / Krauze Jakub / Wajchman Kuba / Krakauer Szmul / Krakauer Iśka / Krakauer Różka / Krakauer Gitla / Krakauer Zyskind / Krakauer Frandla / Krakauer Wolf Aron / Krakauer Abram Józef / Krakauer Josek / Krakauer Sala / Koniecpolski Eli / Koniecpolska Gitla / Niemirowski Szmul / Wajchman Bala / Wachtel Henryk.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel: 03-6749322 – טל: 61650 – תל אביב 65050
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

מתחם קברי אחים - בית העלמין היהודי בצ'נסטוהוב Mass Graves complex - the Jewish cemetery in Częstochowa

15.5.2018

Kluczem do odczytania pomnika jest opis historycznego zdarzenia.

4 stycznia 1943 wczesnie rano (około godziny 5) na wartownię przy Rynku Warszawskim przybył zastępca Hauptmanna Paula Degenhardta, Leutnant Rohn.² Z jego rozkazu wszystkie grupy wychodzące z małego getta były ściśle kontrolowane, aby uniemożliwić wymknięcie się z obozu pracy osobom niezatrudnionym i ukrywającym się przed niemiecką policją. Później zapanował spokój, jednak mieszkańcy zauważyli, że cały teren jest obstawiony przez policję i bacznie obserwowany. O godzinie 10 Rohn polecił wyjść na Rynek Warszawski wszystkim osobom przebywającym w małym getcie, także osobom pracującym

² Rekonstrukcja na podstawie wspomnień Ady Ofir (kopia w posiadaniu autora artykułu), relacji Sary Gutgold-Edelist (kopia w zbiorach autora); książek: B. Arenstein, *Churban Czenstochow*, [bmw] 1948, s. 197; L. Brener, *Widersstand un umkum in czenstochower geto*, s. 95 i 118–121; Sz. Waga, *Churbn Czenstochow*, Buenos Aires 1949, s. 197–203.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

w Judenracie i jego biurach, w kuchni i warsztatach. Akcja była wymierzona wyraźnie w osoby zatrudnione w aparacie urzędniczym Judenratu, a także uchylające się od pracy (część ideowej młodzieży z Żydowskiej Organizacji Bojowej nie chciała pracować dla Niemców). W trakcie selekcji prowadzonej przez Leutnantów Rohna i Sapparta grupę kilkuset osób słabszych fizycznie i starszych skierowano do aresztu na wartowni niemieckiej. Trafiła tam także cała grupa młodzieży skoszarowana pierwotnie w domu przy ulicy Nadrzecnej 66 i tworząca oddział ŻOB-u (zwany od pierwszego adresu zamieszkania „66”). Była to „kara” za spóźnienie się na zbiórkę.

Później polecono policjantom żydowskim odszukanie ukrytych dzieci. Ponieważ początkowo nikogo nie odnaleźli, Rohn zebrał ich i oświadczył, że każdy musi dostawić najmniej dwoje dzieci i odpowiada za wykonanie rozkazu własną głową. Teraz policjanci działali z całą bezwzględnością, włamując się do mieszkań, wyciągając dzieci spod łóżek, z piwnic i poddaszy.

Dzieci załadowano na wozy służące do wywozu nieczystości i wysłano je do komisariatu policji polskiej przy ul. Piłsudskiego 21. Potem przyszła kolej na osoby z aresztu. Niemcy nie spodziewali się trudności, jednak grupa „66” kierowana przez Mendla Fiszlewicza (uciekiera z obozu w Treblince), postanowiła, że nie da się biernie zapędzić do transportu. Odgłosy strzałów miały być sygnałem do ucieczki. Fiszlewicz i jego przyjaciel Izaak Feiner stawili zbrojny opór, pierwszy wystrzelił do Rohna, raniąc go, ale pistolet się zaciął i nie mógł ponownie strzelić; Feiner miał tylko nóż, którym lekko ranił Sapparta. Żandarmi po chwili osłupienia strzelili do bojowców, zabijając Fiszlewicza, a Feinera raniąc śmiertelnie. Z zamieszania skorzystały tylko dwie dziewczyny z innej grupy młodzieżowej, nazywanej Kibucem i niepostrzeżenie dołączyły do osób, które pomyślnie przeszły selekcję. Wszystkich Żydów na Rynku zmuszono do podniesienia rąk i cofnięcia się pod ogrodzenie z drutu kolczastego. Z grupy stojącej najbliżej miejsca zdarzenia żandarmi wybrali co dziesiątego mężczyznę, 26 osób. Wszystkich skazano na śmierć. Wśród nich znalazł się były komendant policji żydowskiej i członek Judenratu, Maurycy Galster. Dotychczas gettowych prominentów omijały takie represje. Zaniepokojony prezes Judenratu, Leon Kopiński postarał się o uwolnienie Galster. Pozostałych odprowadzono za ogrodzenie i pod ścianą najbliższego domu rozstrzelano.

Kilkuset Żydów na Rynku Warszawskim otoczyli niemieccy policjanci i odprowadzili na komisariat przy Piłsudskiego. Niemcy nadal przeszukiwali teren obozu. Jeden z nich zauważył dwie kobiety, matkę i córkę, które wyszły ze swojego mieszkania i próbowały przekraść się na aryjską stronę. Miały przy sobie pieniądze i kosztowności. Strzelił do nich nie trafiając, one jednak zatrzymały się.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Kazał oddać im wszystko co miały, a potem polecił odejść. Strzelił do każdej z nich, zabijając je na miejscu.

Teraz wróciły do obozu grupy z zakładów pracy. Wielu nie zastało swoich bliskich, którzy zostali zabici lub uprowadzeni na komisariat policji. Oglądano wciąż leżące na ulicy 27 ciał, rozpoznano w nich znajomych i bliskich. Już po zapadnięciu ciemności pochowano zabitych w dwu grobach: w dużym 27 mężczyzn, a obok nich matkę z córką. Ludzie długo stali nad grobami, rozeszli się dopiero, gdy im to nakazano.

Następnego dnia prezes Leon Kopiński starał się o zwolnienie osób uwięzionych na ul. Piłsudskiego. Twierdził, że część z nich jest niezbędna do wykonania robót zleconych Judenratowi. Leutnant Rohn oświadczył, że zostaną zwolnieni, jeśli policja żydowska dostarczy taką samą liczbę dzieci i dorosłych „mniej wartościowych”. Policja żydowska znowu zaczęła łowy na ukryte dzieci. Wymiana nastąpiła na placu komisariatu policji polskiej. Potem dwie setki dzieci i kilkuset dorosłych zostało wywiezionych do Radomska, a stamtąd z innymi Żydami z tego miasteczka deportowanych do obozu zagłady w Treblince.

W styczniu 1946 roku Komitet Żydowski w Częstochowie (jego przewodniczącym był Liber Brener) zorganizował ekshumację ofiar z 4 stycznia 1943. Uczestniczyła w niej tłumnie miejscowa społeczność żydowska. Wydobyte szczątki przeniesiono na cmentarz żydowski i pochowano we wspólnym grobie. Na jednej z fotografii widać umieszczoną na nim tymczasową drewnianą tablicę z napisem po polsku i żydowsku:

**Cześć b.p. ofiarom bestialstwa hitlerowskiego poległym
W ghecie częstochowskim
w dn. 4 stycznia 1943.**

Fajner Izak / Fiszlewicz / Amsterdam / Iszajewicz Dow / Haftka Jojne / Hammer / Wiernik / Wajdenbaum Moszek / Wygodzki Szmul / Zilberszac Abram Dawid / Trębacki Lejzor [?] / Eksztajn // Frajman Hersz / Potaszewicz / Rodał Moszek / adwokat / Natan Aron / Rozensztajn / Rychter Jakób / Szelcer Dawid / Sztal Boruch / Gedalia Goldberg //

Wymieniono na niej 20 mężczyzn.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel: 03-6749322 – טל: 61650 – תל אביב 65050
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

צילום: לב קושניר

Dopiero 3 lata później, kiedy tablica tymczasowa nie istniała lub była już nieczytelna, w tym miejscu wystawiono pomnik z zupełnie innym napisem.

Charakterystyczna jest różnica w brzmieniu napisu żydowskiego i polskiego, pierwszy w dokładnym przekładzie brzmi: „Wieczna chwała bohaterom poległym podczas pierwszego zbrojnego wystąpienia przeciwko niemieckim katom”. Widać, że pomnik poświęcono już nie ofiarom, a bohaterom. Rozszerzono także znacznie grono upamiętnionych. Obok nazwisk uczestników zdarzeń 4 stycznia 1943 r., które teraz odtwarzano na nowo (o czym świadczą istotne różnice: pomyłki w pisowni, pominięcia osób), umieszczono wiele innych.

Na tablicy środkowej, która wyróżniała się dodatkowo kolorem (prawdopodobnie była wykonana z czarnego granitu), wyryto 13 nazwisk: komendanta ŻOB-u, „Mojtka” Zylberberga, Rywki Glanc, Feinera i Fiszlewicza, 4 bojowców znanych z innych akcji zbrojnych, młodziutkich sióstr Szczekacz, które zakładały grupę „66”, niewymienianego w relacjach i wspomnieniach Mojsze Rozenberga oraz małżeństwo Frajman. Hersz Frajman był jedną z ofiar egzekucji, a także znanym działaczem Bundu jeszcze z 1905 roku. Jego żona Rywka była także zasłużoną działaczką i instruktorką Bundu. W roku 1906 była poważnie ranna. 4 stycznia 1943 na wieść o śmierci męża załamała się psychicznie, wzięła na ręce swoje wnuczę i dobrowolnie zgłosiła się do transportu, wiedząc, że oznacza to śmierć.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650

E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Ta kolejność wyznaczała pewną hierarchię i stawała się niemal symboliczna. Jednocześnie taki zestaw nazwisk przeczył napisowi, zwłaszcza w jego brzmieniu polskim.

W innych miejscach pomnika wymieniano obficie członków grupy „66”, która pod koniec istnienia getta obejmowała wiele osób, ale jej rdzeń stanowili:

Izio Feiner, Mietek Ferleger, Mendel Fiszlweicz, Lolek Frankenberg, Harry Gerszonowicz, Rysia Gutgeld, Lusja Gutgold, Sara Gutgold, Hipek Heiman, Pola Hirsch, Jadzia Mass, Awiw Rozyner, Marysia Rozenwajg, Saba Rypstajn, Kuba Rypstajn, Maniek Rozenwajg, Dosia Szczekacz, Pola Szczekacz, Mietek Wajntraub, Lusia Wojdzisławska, Icek Windman, Zborowska, Samsonowicz, Wojdzisławski, Frankenberg, Benclowicz.³

Kim byli pozostali bohaterowie z pomnika? Wyróżniał się wśród nich Machel Michał Birencwajg, wymieniony ze swoją żoną Hanką Hadasą. Michał w okresie szkolnym działał w ruchu syjonistycznym, potem jednak przeszedł do organizacji komunistycznej. Podczas okupacji był zatrudniony jako tapicer i wkrótce stał się żydowskim kierownikiem składu mebli, czyli Moebellagru. Podczas masowych deportacji we wrześniu i październiku 1942 r. ocalał setki istnień, pomagając w ucieczkach z obstawionych ulic i ukrywając ludzi w Moebellagrze, a potem szmuglując ich do małego getta. Ruch podziemny tworzył bardzo wcześnie, w

³ Relacja Sary Gutgold-Edelist.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

okresie selekcji i blokad, najstraszliwszego terroru. Cieszył się największym autorytetem wśród swoich towarzyszy. 8 czerwca 1943 r. Michał uniknął zatrzymania przez policję, tego dnia zginęła jednak jego matka, a żona została zatrzymana i po 2 dniach rozstrzelana. Michał miał aryjskie papiery, ale nie próbował ratować się ucieczką z Częstochowy. Okradziony przez ukrywających go Polaków, został wydany Niemcom, którzy zabili go na cmentarzu żydowskim 28 lipca 1943 wraz z grupą 60 Żydów.⁴

Na pomniku wymieniono także dra Adama Wolberga. Był lekarzem dermatologiem i oficerem zawodowym, kapitanem częstochowskiego pułku, uczestnikiem wojny 1939 roku i jeńcem wojennym. Po powrocie z niewoli pracował jako lekarz Towarzystwa Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej TOZ, był jednym z organizatorów i kierowników działalności podziemnej. Szczególnie zaciekle zwalczał Radę Starszych (Judenrat). Był zwolennikiem stawienia Niemcom zbrojnego oporu i w końcu 1942 roku w rozmowach różnych partii i organizacji żydowskich o utworzeniu organizacji zbrojnej reprezentował partię Bund, był przez nią proponowany na komendanta wojskowego. W nieznanych okolicznościach dowództwo ŻOB-u objęła grupa młodych ideowych działaczy syjonistycznych, pozbawionych jednak przygotowania do zbrojnej działalności podziemnej. Adam Wolberg został zdekonspirowany, zwabiony przez Niemców w pułapkę i zastrzelony 19 marca 1943 r. Zasługiwał na miejsce bardziej eksponowane na pomniku, jednak w 1949 r. już nie można było umieścić jego stopnia wojskowego zdobytego w sanacyjnej armii polskiej i trzeba go była chyba „przemycać”.

Mojsze Lubling był jednym z najaktywniejszych działaczy kolektywnej Arbeter Rat, która broniła skutecznie interesów żydowskich robotników przymusowych w 1941 i 1942 roku. Wywieziony do Trebłinki i zatrudniony tam jako członek komanda, był jednym z organizatorów i przywódców powstania w obozie w sierpniu 1943 r., w którym zginął. Nie był obecny w Częstochowie w styczniu 1943 r., był już jednak zaliczony do grona bohaterów. To utorowało mu drogę do pomnika.

Zaskoczeniem jest umieszczenie na pomniku kantora Abrama Fiszla z Nowej Synagogi. Ten urodzony w 1885 r. w Sosnowcu nauczyciel śpiewu i kantor według relacji różnych osób zginął 22 września 1942 na ulicy Częstochowy jako jedna z pierwszych ofiar deportacji. Jego zwłoki spoczęły prawdopodobnie w

⁴ L. Brener, *Widersztand...*, s. 105–106.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

grobie przy ul. Kawiej. Jego żona i trzy córki zginęły w Treblince, ocalała tylko jedna córka Laja Danziger, ukrywająca się na aryjskich papierach w Łodzi.⁵

Zwraca uwagę pominięcie dwu kobiet zabitych tego samego dnia (wspomina o nich tylko jeden autor, Szlomo Waga), a przecież ekshumacja powinna objąć obydwie położone obok siebie groby.⁶

Na pomniku występują grupy rodzinne: Brenerów, Dońskich, Franków, Goldminców, Krauzów, Krakauerów. Pierwsza z wymienionych rodzin to najbardziej charakterystyczny przykład. Chana, Chaim i Machcze Brenerowie to matka przewodniczącego Komitetu Żydowskiego w Częstochowie, jego brat i szwagierka. Wywodzili się z miasteczka Turzysk na Wołyniu. Syn Liber zabrał owdowiałą matkę do siebie pewnie jeszcze przed wojną, w 1942 r. Chana została deportowana do Treblinki i tam zamordowana. Brat i jego żona mieszkali stale w Turzysku i tam zginęli w 1942 r.⁷ Wymieniona z nimi Nelli to prawdopodobnie ich dziecko.

Jak widać pomnik ten stał się miejscem upamiętnienia różnych osób i spraw. Formalnie poświęcono go uczestnikom i bohaterom pierwszej próby oporu zbrojnego stawionego 4 stycznia 1943 r., a więc o ponad 2 tygodnie wcześniej niż w getcie warszawskim (tam Niemców zaatakowano dopiero 18 stycznia 1943 r.). Częstochowianie w ten sposób upominali się o historyczne „pierwszeństwo”. Ponieważ uczestnikami byli członkowie grupy bojowej ŻOB, na pomniku upamiętniono całą częstochowską organizację wymieniając jej dowódców i wielu członków. Wymieniono także inicjatorów i kierowników Arbeter Rat, późniejszych więźniów Treblinki i uczestników powstania w tym obozie.

Nie powstrzymano się także od upamiętnienia członków kilku rodzin żydowskich, nie tylko częstochowskich, poległych w różnym czasie i w różnych miejscach.

⁵ *Czenstochower Yidn*, Nowy Jork 1947, s. 216; Arenstein, *Churban Czenstochow*, s. 92 oraz relacja jego córki złożona w 1970 r. w instytucie Yad Vashem.

⁶ Sara Niemirowska i Bronisława Markowicz spoczywają w innej części cmentarza w grobie 1159/4113.

⁷ Na podstawie oświadczeń członków rodziny złożonych w instytucie Yad Vashem; dostępne w The Central Database of Shoah Victims' Names, strona www.ysdvashem.org [dostęp 3.10.2011].

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel: 03-6749322 – טל: 61650 תל אביב
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Relacja Dorki Bram, Archiwum Bojowników Gett, teczka nr 553, Oddział Zbiorów.

Dwie karteczki papieru zakopane w ziemi w butelce obok grobu 25 Żydów zamordowanych podczas „drugiej akcji” w częstochowskim „małym getcie” 4-go stycznia 1943 roku. Kartki zostały odnalezione po wyzwoleniu, w czasie ekshumacji i przeniesienia szczątków ofiar do mogiły zbiorowej. Do teczki załączono krótką relację Dorki Bram – Sternberg, która była świadkiem zamordowania wspomnianych wyżej 25 Żydów. Na karteczkach znajdują się następujące napisy:

„Bł. p. Mendel Fiszlewicz; poległ śmiercią bohatera z rąk okupanta 4. I 1943 r. Cześć Jego Pamięci! Pozostanie w naszej pamięci na zawsze.”

"Henryk Sielcer; styczeń 1943; żył lat 22".

Ghetto Fighters' House

B.P. Mendel Fiszlewicz
Zginął śmiercią bohatera
z rąk okupanta
dn. 4 stycznia 1943r.
Cześć Jego Pamięci!
1/1943/c 1/5 8798

Ghetto Fighters' House

Henryk Sielcer 87/496
styczeń 1943
miejsc. 22 lat
Wydobyto podczas ekshumacji zwłoki w Częst.
chm. 3/1946. Kartki znajdowały się
we fleszku
4/1943 pismo siostry w rejonie getta

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Dorka Sternberg z domu Bram urodzona w Częstochowie, w 2009 r. pracuje w Domu Bojowników Gett. Była świadkiem tego morderstwa. Zgodnie z jej relacją (załączona do akt) rankiem 4-go stycznia 1943 r. Niemcy wyprowadzili Żydów z „małego getta” w Częstochowie i zgromadzili ich na niewielkim placu położonym w pobliżu. Spośród zebranych tam Żydów wybrano niektórych, aby wysłać ich następnie do obozu w Treblince. Dorka stała na palcach, aby wyglądać na wyższą niż była w rzeczywistości, dzięki czemu nie została przeznaczona do transportu. Dwóch członków Żydowskiej Organizacji Bojowej – Mendel Fiszlewicz i Izja Fajner - zaatakowali Niemców z użyciem noża i rewolweru, po czym zostali zastrzeleni na miejscu (Dorka słyszała krzyki Niemców oraz oddane przez nich strzały). Natychmiast po tym zdarzeniu, w odwecie, Niemcy wybrali 25 (dwudziestu pięciu) Żydów spośród tych, którzy nie zostali wysłani do Treblinki, i zastrzelili ich po kolei na oczach pozostałych Żydów. Wśród zabitych była też przyjaciółka Dorki ze szkoły „Bejs Jaakow” Ida Baum. Następnie pozostałych przy życiu Żydów odprowadzono z powrotem do „małego getta”. Kilku Żydów spośród zgromadzonych dostało polecenie pogrzebania zabitych. Po wykonaniu tego zadania „grabarze” także wrócili do getta.

Pełna relacja Dorki Sternberg:

Dorka była obecna podczas „akcji” 4 stycznia 1943 r. na Małym Ryneczku, sąsiadującym z częstochowskim „małym gettem”. Sama mieszkała wówczas w „małym getcie”. Tego dnia, 4 stycznia 1943 r. odbyła się wysyłka do Treblinki (według pogłosek Niemcy chcieli uzupełnić kontyngent z Radomska). Nad ranem wyciągnięto Żydów z domów i zgromadzono na Małym Ryneczku. Rozpoczęła się „akcja”. „Nagle słyszemy strzał albo dwa, chwilę później krzyki rannych Niemców: ‘Bandyci!’”. Nie widziałam tego, byłam niska; pomimo, że stałam na palcach, aby być wyższą i nie wyglądać na małą dziewczynkę i w ten sposób uchronić się od wysyłki, nie widziałam, co się dzieje. Nagle widzimy, jak Niemcy wybierają spośród tych Żydów, którzy pozostali na miejscu po skompletowaniu transportu do Treblinki (wszyscy pozostali byli młodzi) 25 chłopców oraz dziewcząt i na naszych oczach po kolei do nich strzelają. Wśród tych dwudziestu pięciu ofiar była moja najlepsza przyjaciółka z Bejs Jaakow (szkoła religijna dla dziewcząt) – Ida Baum. Do dzisiaj pamiętam tę scenę – kiedy poruszyliśmy ten temat, wszystko znowu stanęło mi przed oczami. Czego dowiedzieliśmy się później: Mendel Fiszlewicz i Fajner w czasie tej „akcji” przebywali w kryjówce podziemia. Wahali się, czy wyjść i stawić się w wyznaczonym miejscu. W końcu zdecydowali, że jednak wyjdą; zabrali ze sobą rewolwer oraz ostre narzędzie –

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

nóż, aby dokonać zamachu. I rzeczywiście przyszli i zrobili to. Strzelili do Niemca i zranili go w rękę. Drugi rzucił się na innego Niemca i także go zranił, i zaraz usłyszeliśmy strzały Niemców w kierunku bojowników. Obaj chłopcy zginęli na miejscu.

Po zastrzeleniu 25 osób kazano nam wrócić do „małego getta”. Powróciliśmy do getta z krzykiem i płaczem. Na miejscu zbrodni pozostała jedynie niewielka grupa żydowskich mężczyzn, których Niemcy wybrali, aby zakopali trupy 25 ofiar i dwóch bojowników. Po jakimś czasie ludzie ci wrócili do getta. Wiadomość o pochówku pochodzi właśnie od nich.

Przy ulicy Kawiej 22 znajduje się bratnia mogiła zamordowanych. Być może szczątki 25 zabitych po ekshumacji w styczniu 1946 r. zostały przeniesione właśnie tam.

